Janet NICĂ

Despre epigramă. Cu toată dragostea! O nouă teorie asupra epigramei

J.N. – profesor de limba română și limba franceză, absolvent al Universității din Craiova, Facultatea de Filologie, în 1971. Autor, până în prezent, a 18 cărți de poezie, eseuri, epigrame și poezii umoristice. Redactor-șef la revista „Cugetul" a Cenaclului Epigramiștilor Olteni; membru al Uniunii Epigramiștilor din România, membru al Ligii Sciitorilor din România, membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.Prezent în 90 de antologii literare. A obținut numeroase premii și Diplome de Onoare și de Excelență. Cetățean de Onoare al orașului Bechet, 2005.

Se pare că despre epigramă s-a spus totul sau aproape totul: epigrama este o specie a genului liric, beneficiind de o poantă care, prin ironie, critică, ia în derâdere, vicii omenești. Punct! Lupta a luat sfârșit. Apele sunt liniștite, nu mai ciripește nicio rândunică, nu mai privighetorește niciun papagal. Vocile înalte ale umorului și-au spus cuvântul, fenomenul a fost statuat, semnat și parafat. S-a spus, pe un ton savant, „Noapte bună, copii!" și, de atunci, somnul este la putere. Dar, câteodată, insomnia deschide ochii și zorii unei revelații aduc o nouă lumină. După vocile „nemuritorilor" și conform teoriei literare, versificația este semnul de necontestat al lirismului, prin cantabilitate. Puncte forte ale lirismului, conceput ca artă a limbajului, sunt eul liric, subiectiv, și crearea de lumi imaginare, cu ajutorul metabolelor artistice, metaplasme, metataxe, metasememe și metalogisme, toate acestea fiind „abateri", „devieri" fonetice, lexicale, gramaticale, semantice și logice, de la normalitatea discursului cu sens denotativ. S-a demonstrat că epigrama întrunește aceste condiții și deci a fost cazată în țarcul genului liric. Ca semn distinctiv al speciei, ca stea în frunte, deși se găsește în ultimul vers, epigrama posedă o

BDD-A31171 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

„poantă", care n-a fost definită, până acum, decât metaforic. Dincolo de definiția „oficială", și epigrama a fost „fixată" ca specie lirică, tot metaforic: cenușăreasă a literaturii, strănut literar, flautul dulce al literaturii, pom cât bradul, vertebră a spiritului, căsuță dintr-un fagure de miere, un moft, un șut, o bâzdâganie, o muscă pe căciulă, un plici, pilulă, țeapă, caricatură și încă o sută de metafore, care mai de care mai isteață. Toate aceste adevărate „sentințe" referitoare la dimensiunea minusculă a epigramei au venit de la înălțimea unui spirit gonflat de absolut, conform căruia, dinozaurii sunt mai importanți decât țânțarii, neștiind, în grandomania lui, că virușii produc pandemii.

Dacă de la nivelul teoriei literare totul este clar, în ceea ce privește epigrama, să vedem cum „se vede" de la înălțimea filosofiei artei. Privind de sus, poate că se vede mai bine. Poezia modernă, așa cum a fost concepută de către Poe, Baudelaire, Mallarmé, Valéry, s-a vrut intelectualizată, sugestivă, muzicală, atemporală, subiectivă, artă pentru artă, artă pură, ermetică, simbolică, metaforică, estetică, nonnarativă. Pentru Poe, un poem lung era un nonsens. Narativul ar fi adus în poezie aspecte extraestetice, sociale, morale, religioase, culturale, istorice. La drept vorbind, modernismul chiar a înregistrat o bună producție de astfel de poezie lirică. Totuși, trebuie amintit că, în sectorul liric s-au născut cele mai multe capodopere poetice, în care predomină narativul. Se pot aminti, în treacăt, la noi, *Zburătorul* de Ion Heliade Rădulescu, *Noapte de decemvrie* de Al. Macedonski, *Călin Nebunul* (file de poveste) și *Luceafărul* de Mihai Eminescu, *Aci sosi pe vremuri* de Ion Pillat, *Balada vechii spelunci* de Al. Philippide, *Nunta Zamfirei* de George Coșbuc, *Riga Cripto și lapona Enigel* de Ion Barbu, *Flori de mucigai* de Tudor Arghezi, *La lilieci* de Marin Sorescu. Lirismul pur îl izolează pe poet într-un turn de fildeș, îl face, morfologic, „parte de vorbire", îl „călugărește" și îl stafidește sub umbrela metafizică a narcisismului. Intuind că poezia este pentru oameni, pentru societate, unii poeți s-au folosit de narativitatea care, prin sintaxă, dă coerență și complexitate discursului, făcându-l comestibil și potabil. Ca atare, narativul, specific genului epic, a polenizat lirismul pur, făcându-l hibrid. La rândul său, versificația, marcă specială a genului liric, s-a mutat, și nu de ieri, cu arme și bagaje, pe plaiurile genului epic, în balade, în fabule și în poemele eroice.

BDD-A31171 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

O observație interesantă se poate face în legătură cu eul liric, nucleul genului liric. Acesta s-a cultivat, cu predilecție, în sine și pentru sine, fără referent exterior. Dacă epigrama ar aparține genului liric, ar trebui să „beneficieze" de asemenea statut: să-și închidă ușile și ferestrele, să se uite în propriul sân și să fie oarbă la ceea ce se întâmplă în jur. Or, eul creatorului de epigramă este, în totalitate, îndreptat spre exterior, spre lumea reală, înconjurătoare, întocmai ca în genul epic. Eul epigramistului este obiectiv, vorbește, întotdeauna, „despre" altceva și despre altcineva. Se știe că genul liric „posedă" imagini artistice vizuale, cromatice, auditive, olfactive, tactile, dinamice, statice, figuri de stil, simboluri, dar nu are, în inventar, personaje. Epigrama, prin esența sa, este legată, visceral, de persoane, de activități și de fenomene sociale personificate, și de personaje, mărci indispensabile genului epic. Eul epigramistului este narator obiectiv, expune povestea cuiva, demască o gravitate falsă, o ipocrizie înscăunată oficial. Sintagmele „unui" sau „unuia", „unei" sau „uneia", „unora", „lui X", „lui Y" se văd la un număr covârșitor de epigrame. Deci fără un „personaj" exterior, de cele mai multe ori real, un text nu ar putea fi numit epigramă. Motiv capital de a include epigrama în genul epic. Am văzut că genul liric are referent interior, nu exterior, am văzut că epigrama are referent exterior, nu interior, exact ca genul epic. Creațiile lirice nu au personaje, epigrama are personaje, deci îndeplinește statutul genului epic. Prin lupa filosofiei artei se costată încă un lucru interesant. Genul liric neavând, teoretic, fir narativ, temporal, deci schimbător, ci numai stări interioare, simultane, nu cunoaște acțiune, desfășurare, punct culminant, deznodământ. Deci epigrama nu are ce căuta pe aici. Epigrama are ceea ce se numește „poantă". Poanta nu locuiește în acareturile lirismului. Poanta are naționalitatea epicului, pentru că înseamnă, dincolo de toate definițiile metaforice, ruptură. Iar „ruptura" se întâmplă acolo unde ceva „devine", unde ceva „se schimbă", pentru că există acțiune. În genul liric nu se întâlnește fenomenul „acțiune". În genul epic, deci și în epigramă, există acțiune. Ne-o spune poanta, care este ruptură, explozie, spargere, eliberarea unei tensiuni. Lirismul idealizează, urcă, transcende. Epigrama nu transcende, ci se aplică pe fapte reale, viciate de către personaje viciate. Epicul epigramei trage în jos, critică aspecte sociale „grave" care, de fapt, sunt corupte și, de aceea, trebuie să fie demascate, printr-un râs gradual, nu nimicitor, ci corector. Lirismul in-

BDD-A31171 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

sistă pe valori estetice, epigrama insistă pe valori etice, morale, de aici, milenarul „ridendo castigat mores". Asta nu înseamnă că epigrama nu iradiază valori estetice. Valorile etice sunt grânele bogate ale epicului. Deci, și prin predilecția pentru etic, epigrama este copilul genului epic.

În concluzie, nici măcar prin prozodie, criteriul esențial după care s-a făcut încadrarea epigramei în genul liric, epigrama nu are sânge de rudenie cu acest gen, întrucât prozodia cochetează firesc, de multă vreme, și cu genul epic, după cum am văzut, în baladă, în fabulă și în poemul eroic.

În numele teoriei artei, unii reprezentanți, nu întotdeauna îndeajuns de răbdători, prin repede înainte, bazându-se pe un mijloc formal, pe prozodie, pe cantabilitate, au plasat epigrama în genul liric. Miopismul lor s-a oprit în anticamera teoriei artei, neavând curajul sau răbdarea de a explora, metodologic, ținuturile fenomenului. Printr-un efort de gândire a gândirii, sau de regândire a gândirii, filosofia artei, cu zvon de perspectivă și de totalitate, plasează epigrama în genul epic, deoarece aceasta întrunește toate cerințele legitime ale acestui gen. Mult lăudata simultaneitate, care tronează în regatul liricului, rămâne o iluzie ieftină, întrucât limbajul omenesc este, visceral, narativ. Fără narativitate, poezia s-ar reduce la exclamație și la interjecție. În limbajul omenesc, simultaneitatea naturală sau fictivă nu poate fi exprimată decât narativ, succesiv. Retorica generală a descoperit narațiunea și în sisteme nonlingvistice, anume în benzi desenate, în fresce, în columna traiană, în vitralii, în teatru, în cinematograf.

Dacă unii contestă narativitatea epigramei, referindu-se la minuscula ei dimensiune textuală, le aduc la cunoștință că, după gramatica naratologiei, o povestire minimală se dezvăluie în celebra sintagmă: „Veni, vidi, vici". Dar, în urma acestor constatări, unii își pot închipui că e o blasfemie să schimbi domiciliul epigramei din genul liric în genul epic, văzând, în acest demers, un gest de frondă. Iar eu afirm că nu este vorba de frondă, ci de dreptate metodologică.

O surpriză de proporții se ivește atunci când este vorba despre „poantă", ca specific al epigramei, rod al ironiei, figură retorică, metalogism nu îndeajuns de clarificat. Ironia, în esența sa, înseamnă simulare, prefăcătorie, mască, elogiu fals adus unei nonvalori. Ironia neagă fal-

BDD-A31171 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

se valori, le degradează, le micșorează și chiar le anulează. Ironia se desprinde de obiectul vizat, asemenea naratorului obiectiv, care nu se amestecă în poveste, demers narativ prin excelență. În genul liric, poetul este copleșit de obiect, de referentul exterior, este „pacient", trecând prin toate stările de prizonierat, de la deznădejde și disperare până la admirație sau venerație. Obiectul genului liric este pânza de păianjen în care poetul, odată prins, se va mistui, neputincios. De aici vine și gravitatea poeziei. Cleiul genului liric este neiertător. Concluzia ne spune că ironia ne duce, cu necesitate logică, spre genul epic, narativ.

Surpriza cea mare vine abia acum. În lumina filosofiei artei, cu un grad de generalizare superior față de teoria artei, valoarea literară a unei creații artistice nu ține de încadrarea în specie și în gen, demers cu valențe formale, inerte, morfologice. De la înălțimea filosofiei artei, arta, ca atitudine față de lume, se desfășoară, de când e lumea, simultan, pe două principii: principiul gravității și principiul comico-umoristic. Reflexele gravității acoperă toate cele trei genuri literare, liric, epic și dramatic. Reflexele principiului comico-umoristic se desfășoară nestingherite, la fel, în toate genurile și în speciile lor. În „arborele lui Porfirius", genurile și speciile sunt „accidente", nu au valențe axiologice.

Valențele axiologice vin de la principiul care le însumează. Prin urmare, genul epigramei nu este genul liric, nici măcar genul epic, ci genul umoristic, exprimat în diferite forme „accidentale", cu caracter didactic și analitic, necesare la un prim nivel de receptare artistică.

Gravitatea și umorul, atitudini transcendentale ale simțirii omenești, sunt „băuturi" cu certe reflexe de absolut, iar genurile și speciile sunt „paharele", de diferite forme și mărimi, cu ajutorul cărora le „consumăm", după loc, după timp, după interes sau dezinteres.

Fiecare cititor, potrivit staturii sale intelectuale, citește ceea ce scrie pe raftul de jos al teoriei artei, sau pe raftul de sus al filosofiei artei. Cel care citește raftul de sus știe ce scrie pe raftul de jos. Cel care citește numai ce scrie pe raftul de jos, nu va ști niciodată ce scrie pe raftul de sus. Efortul de gândire face diferența.

BDD-A31171 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)